

France Bernik, SLOWENISCHE LITERATUR IM EUROPÄISCHEN KONTEXT.
Drei Abhandlungen. Vorträge und Abhandlungen zur Slavistik, Band 22.
Verlag Otto Sagner, München 1993.

Dobra zamisel je bila približati nemškemu in sploh slavističnemu svetu v nemškem prevodu delo o slovenski književnosti v njenem razmerju do evropskega konteksta izpod peresa znanega slovenista, predsednika SAZU Franceta Bernika. Ne bi mogli reči, da je bilo to vprašanje doslej zanemarjeno. Naj spomnimo samo na pomembne razprave Antona Ocvirka, Dušana Pirjevca in v zadnjem času Janka Kosa; nanje se upravičeno navezuje tudi ta Bernikova knjiga, nedavno objavljena pri zaslužni založbi Otto Sagner. Gre pravzaprav za tri razprave: »Die slowenische Literatur zwischen der österreichisch-deutschen und der romanischen Geisteswelt«, »Die slowenische Moderne im 'Erwartungshorizont'« in »Die Rezeption des Symbolismus in der slowenischen Literatur«. Vse tri razprave povezuje isti znanstveni problem: kakšno je razmerje »majhne književnosti« (konkretno slovenske), ki živi na najbčutljivejšem robu svojega lingvističnega in duhovnega prostora, na neposrednem stičišču treh evropskih kulturno-civilizacijskih krogov: slovanskega, germanskega in romanskega, do evropskega konteksta. Vprašanje je toliko zanimivejše, ker gre za narod, ki je stoletja živel pod neposrednim vplivom avstrijsko-nemškega duhovnega in socialnega sveta (kot na to opozarja prva od razprav). Posebno pomembno je to vprašanje za njeno novejšo razdobje, od Franceta Prešerna dalje, ko postane slovenska književnost kontinuiran in močno koherenten proces, delujoč tako po svojih notranjih (lastnih) kot po zunanjih (tujih) zakonih, ki pa jih uspešno spreminja v lastne; s tem dokazuje, da je njeno konstituiranje končano in obenem uspešno.

Bernik poudarja splošno znano resnico o odločilnem delovanju Prešerna na nadaljnji razvoj slovenskega književnega ustvarjanja in opozarja, da je Prešernova zasluga, med mnogimi, ki jih ima za slovensko književnost, tudi to, da je v okviru lastnega razvoja pospešeno, skoraj bi lahko rekli »filogenetsko«, prešel vse etape evropske literarne zgodovine in tako bliskovito zmanjšal »zamudo«, ki je negativno označevala slovensko književnost starejših obdobj. Zdi se nam celo, da je sam Prešeren veliki dokaz o relativnosti teorije »zamudništva«, ki neugodno obremenjuje mnoge manjše književnosti vzhodno od Krleževe linije Trst–Gdansk. Pojem razvoja oz. napredka ima povsem drugačen pomen v politični in družbeni kot v umetniški oz. literarni zgodovini: današnji avtomobil je gotovo slabši od jutrišnjega, današnjemu romanu (noveli, sonetu ...) pa se ni treba avtomatično bati jutrišnjega. Zato »proizvaja« književnost tista dela, ki jih zahteva najzanesljivejši naročnik – čas. »In der europäischen Romantik findet man für die Entstehung der slowenischen Erzählprosa verhältnismässig wenig Orientierungspunkte«, pravilno opozarja Bernik (str. 13). Pa to je zmeraj tako. Če Bernik točno pripominja, da Prešeren (jaz bi rekel: žal!) ni poznal Heineja, je res tudi to, da je Heine določal vso drugo polovico slovenskega lirskega 19. stoletja. In ne samo slovenskega! Potem Bernik nadaljuje: »Eine Ausnahme in dieser Hinsicht war Simon Gregorčič (1844–1906)«. Če pa bi se vprašali, zakaj, bi bil odgovor nedvomno: Duhovom, kot je Gregorčič, niso potrebni absolutni vzori, ki jih zaslužujejo, ampak kreativni, da jih osvojijo in na svoj način prevladajo.

Na str. 56 razpravlja o tem, »daß die Literatur keine tiefere Analyse der slowenischen gesellschaftlichen Realität zuwege brachte ...« in sklene »daß die slowenische Gesellschaft der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts nicht in jenem Masse sozial und auch ideell differenziert

war«. In, še točneje: »Die Forderung nach einer Auseinandersetzung mit den aktuellen sozialpolitischen Wirklichkeit, die für den europäischen Realismus und Naturalismus kennzeichnend ist, wurde somit auf einen späteren Zeitpunkt verschoben, in dem die gesellschaftskritische Funktion der realistischen Literatur von der Moderne übernommen wurde« (56).

Z drugimi besedami, književnost v tem dužbeno (!) nerazvitem času ni mogla pričakovati tako eksplicitnega »naročila«: manjkal je »Erwartungshorizont«. Pa tudi če bi obstajali umetniki, ki bi tako naročilo zaslutili ali celo predvideli – ni bilo atmosfere, ki bi to književnost sprejela v njeni pravi vrednosti. Tudi v velikih književnostih lahko taki ustvarjalci postanejo tragični. Če torej že govorimo o »zamudi«, se to lahko nanaša samo na družbeno strukturo (na kar opozarja tudi Bernik). Književnost pri tem nima nobene krivde. Poleg tega, v majhnih književnostih pesniki sicer dobivajo atribut *vatesa*, a so največkrat tragične žrtve. Zato: kot književnost deluje v svojem času, deluje tudi pozneje, *ex post*, ko kaže pravo mero tega družbenega zamudništva. Ta situacija privede v slovenski književnosti simbolizma do tistega, kar Bernik pravilno imenuje sinkretizem; pri tem ni odveč opozoriti, da so prav majhne književnosti podvržene sinkretizmu, ker je to najpogostejši način, na katerega prihajajo do njih spodbude tako imenovanih velikih.

Če Bernik pravilno pripominja, da pri zgodnjem Župančiču ni niti sledu tendence po negiranju realnosti in »daß lyrische Subjekt vollständig in eine phantastische, allein aus Worten bestende Wirklichkeit einzubinden« (str. 61), bi bilo treba, kot se nam zdi, dodati še naslednje: pri majhnih narodih in njihovih književnostih, ki imajo – včasih tudi skozi stoletja – (ne nad seboj, ampak ob sebi) tudi tako imenovano »Kultursprache« in pri katerih je instalacija lastnega jezika hkrati estetsko in patriotsko dejanje, preprosto ni mogoče spreminjati resničnosti (Wirklichkeit) v čisto jezikovno materijo. Prvič, ker bi to nalogo »Kultursprache« opravila mnogo bolje kot materni jezik, in drugič, ker publika (torej spet »Erwartungshorizont«!) tega postopka ne bi mogla niti razumeti niti sprejeti. Čeprav je ta postopek navidez dviganje narodnega jezika na višje mesto (na mesto edine realnosti – Wirklichkeit), pomeni pravzaprav degradacijo pesniškega jezika na zasebni sistem znakov in kopanje globokega prepada med ljudskim (komunikacijskim) jezikom in jezikom umetnosti; to pa že spada v sam smisel in definicijo literarnega ustvarjanja. Sicer pa, nacionalna (pa celo tudi njena narečna) književnost – glej hrvatski primer »preroda« narečne lirike v začetku 20. stoletja – živi prav od plemenite potrebe, da se univerzalno uresniči na edino možni način: ne z nekakim univerzalnim jezikom (torej esperantom ipd.), ampak z »univerzaliziranim« (torej estetsko sposobnim) nacionalnim jezikom, pa celo, kadar je to narečje. Pri tem narečje – paradoksalno! – včasih prihaja v privilegiran položaj, da postane vez med nacionalnim in univerzalnim.

Kot poznavalec Cankarja in njegove močne umetnosti Bernik posveča temu umetniku simbolistu zelo prepričljive vrstice. Morda bi tem pravilnim opažanjem o neobhodnosti simboličnega v Cankarjevem delu lahko dodali dvoje. Ena najlepših Cankarjevih povesti romanov Hiša Marije Pomočnice (»Das Haus zur barmherzigen Mutter Gottes«) (1904) je pravzaprav čudovita zmes realizma in simbolizma (deloma celo tudi naturalizma!). V Nini (1906) je opis Cukrarne simboličen in poln hrepenenja (ki prežema celotno Cankarjevo umetnost); to je hrepenenje po izhodu iz težkega stanja slovenskega naroda in treba je opozoriti, da je to hrepenenje (to »kolektivno« hrepenenje) naravno stanje majhnega, še neosvobojenega naroda. To, da živi, da traja, ni samo realnost: to je tudi simbol! To, kar je bila v srednjem veku *figura*, alegorija. Biti pripadnik majhnega naroda pomeni biti soudeleženec Besede na gori,

biti prepričan o pravici. In tam so pravi zmagovalci tisti, ki hrepene po pravici, ki so prežeti s hrepenjem po pravici: ki so šibkejši in zato – močnejši.

Lepa, realistično – torej znanstveno – napisana Bernikova knjižica ima tudi svojo humanistično simboliko: morda je pri našem delu najlepše, če se združita eksaktno in simbolično; če eno potrjuje in poudarja drugo. Zato ta tekst ne obvešča samo, kliče tudi k razmišljanju.

Ivo Frangeš

Filozofska fakulteta v Zagrebu

Iz hrvaščine prevedel: Marko Kranjec